

АНАМАСТЫЧНЫЯ НАЗВЫ Ў ТВОРАХ ЛІТАРАТУРЫ ЯК СРОДКІ І КРЫНІЦЫ ВЫХАВАННЯ ПАТРЫЯТЫЗМУ І ГРАМАДЗЯНСКАСЦІ

В.В. Шур,

прафесар, доктар філалагічных навук
г. Мазыр, Рэспубліка Беларусь
E-mail: kovsharolga@tut.by

В статье на примерах из произведений классиков белорусской литературы показана роль ономастикона малой родины авторов в формировании наиболее отличительных черт их художественного стиля, которые умело и творчески продолжая использовать ономастикон Полесья, региональные особенности истории региона, фольклора, создали классические произведения белорусской художественной литературы. Такие произведения являются также образцовыми в формировании патриотизма, любви к Родине.

Ключевые слова: библионим, биографизм, малая родина, ономастикон, поэтоним, регионализм, топоним.

ANOMASTIC NAMES IN THE WORKS OF LITERATURE AS SOURCES OF EDUCATION OF PATRIOTISM AND CITIZENSHIP

V.V. Shur,

Professor, Doctor of Philology
Mozyr, Republic of Belarus
E-mail: kovsharolga@tut.by

Using examples from the onomasticon of the classics of Belarusian literature, the article shows the role of the small homeland in the formation of the defining, most distinctive features of the artistic style, their formation as writers who skillfully and creatively continue to use the regional features of the history of the region, folklore, the onomasticon of Polesie, created classic works of Belarusian artistic literature. Such works are classic and exemplary in the formation of patriotism, love for the Motherland.

Key words: biblionym, biographism, homeland, onomasticon, poetonym, regionalism, toponym.

Уводзіны

Патрабавальны да сваёй творчасці аўтар не заўсёды можа адразу падабраць удалы онім-паэтонім, онім-бібліонім, пра што сведчаць замены і варыянты паэтонімаў, іншы вопыт творчасці класікаў беларускай літаратуры. Выбар такіх кампанентаў, як прасочана, залежыць ад майстэрства і ўмення аўтараў творча прадаўжаць засвоеныя імі традыцыі рэгіёна і часу (перыяду) стварэння твора, улічваць рэгіянальныя адметнасці з гісторыі малой Радзімы, фальклору, а таксама вопыт папярэднікаў і, безумоўна, традыцыі жанру сусветнай і беларускай мастацкай літаратуры. У артыкуле на прыкладах з анамастыкону і біяграфій, творчых лёсаў беларускіх пісьменнікаў адлюстравана вызначальная роля малой Радзімы, яе рэалій у фарміраванні патрыятызму, асабліва ў выбары онімаў-паэтонімаў як ключавых і найбольш выразных кампанентаў і адметнасцяў стылю.

Мэта і задачы: паказаць дамінуючую ролю анамастыкону, фальклору малой Радзімы пісьменнікаў у стварэнні асаблівасцей іх індывідуальнага стылю і разам з іншымі мастацкімі сродкамі ўдзельнічаюць у фарміраванні патрыятызму, уласцівых іх творчасці, а таксама ў стварэнні мастацкага рэгіяналізму і біяграфізму.

Метады даследавання

Асноўнымі метадамі даследавання былі метады лінгвістычнага апісання, а таксама супастаўляльны з выкарыстаннем прыёмаў навуковай інтэрпрэтацыі і абагульнення.

Вынікі і іх абмеркаванне

Іван Мележ заўсёды быў з'яднаны, неразлучны са сваёй малой радзімай. Ён, мабыць, самы першы з пісьменнікаў разам са сваім знакамітым земляком Чаславам Пяткевічам,

аўтарам унікальнай кнігі “*Рэчыцкае Палессе*”, як правільна заўважалі Барыс Сачанка і Уладзімір Васілевіч, энцыклапедычна поўна і падрабязна стварылі *сагу пра Палессе* – “мастацкі шэдэўр пра балотны край, пра сваю малую радзіму – “*Палескую хроніку*”. У аўтарскім прысвячэнні да першага рамана “*Людзі на балоце*” – “*бацьку, маці, бацькоўскай зямлі*” – падкрэслена непарыўная сувязь пісьменніка з зямлёй сваіх бацькоў, з Беларуссю і яе народам. Праз мастацкае адлюстраванне *малой радзімы* перайначана, перастворана многае з таго, што некалі было перажыта пісьменнікам, што на век замацавалася “*памяццю яго сэрца яшчэ ў дзяцінстве*” [1, с. 74]. Дарэчы, як заўважана даследчыкамі, радзіма найчасцей параўноўваецца з маці: *Чаму ж чалавек заўсёды сумуе па сваёй роднай зямлі, як дзіця па маці?* (Я. Баршчэўскі); *Мой край, мой рай бульбяна-жытны! / Зеленадолы, залаты! / Як спеў матулі – старажытны, / Як песня любай-малады!* (Н. Гілевіч); *Беларусь, я твой воін адданы і сын, / Мае думкі і сэрца заўсёды з табою. / Ты мяне згадала, ты мяне калыхала, / Ты мне песні, як родная маці, спявала, / Клапатліва збірала ў шлях* (П. Панчанка); *Дала мне маці гэту мову, / Як спадчыну і завет* (А. Пысін); *Родная мова, цудоўная мова! / Ты нашых думак уток і аснова! / Матчын дарунак ад самай калыскі...* (У. Дубоўка).

Народны пісьменнік Беларусі Іван Мележ нідзе і ніколі не забываў сваё роднае *Палессе*, аблогі яго балотаў і пушчаў, сакавітую зеляніну і разнатраўе шырокіх прыпяцкіх і дняпроўскіх лугоў, багацце рачулак і азёраў, раздолле ўрадлівых палёў і духмяных садоў... Самымі дарагімі і незабыўнымі былі ў яго ўспаміны пра сваю радню, самабытных, непасрэдных і шчырых землякоў-палешукоў, непаўторныя *Глінішчы, Мазыр, Хойнікі, Курані*. “*З радасцю і болей пад’язджаю я кожны раз к родным сваім мясцінам, – пісаў пісьменнік у сваёй біяграфіі – Ад Гомеля ці ад Мазыра – глядзячы па тым, з якога боку ідзе дарога к роднаму кутку, – пачынаюцца гарады, станцыі, вёскі, на якія не магу ўжо глядзець без хвалявання. Рэчыца, Васілевічы, Мазыр – для мяне не проста назвы паселішчаў, а як бы жывыя істоты, таварышы маладосці... Чым бліжэй вядзе дарога к Глінішчам, тым бліжэйшыя, даражэйшыя таварышы выходзяць насустрач – Юравічы і Хойнікі, Брагін, Княжыца і Тунеўшчына. І нарэшце – родныя Глінішчы, дзе ўжо выходзяць насустрач такія таварышы, якія не названы на самых дасканалых картах, але якія моцна, на ўсё жыццё праявілі ў сэрцы. Луцішчы, Тур’я, Канпельскае, Казекава, Перавельскі круг, Паўлаў круг, беззян, балота, выганы. Гайкі гэтыя даўно сцёрты з зямлі так, што і ннён не асталося, у рацэ вады па костачкі, “кругі” многія высохлі нашчэнт – і ўсё ж яны жывуць успамінам у сэрцы, шчыплівай, непатрэбнай тугой страты*”. Названыя паэтонімы неаднаразова ўпамінаюцца ў творах аўтара, атрымаўшы там мастацка-выяўленчую зададзенасць і кантэкстуальна выверанае ўжыванне.

Расійскі акадэмік Дз. Ліхачоў таксама гаварыў, што, калі чалавек не любіць хаця б зрэдку праглядваць старыя фотаздымкі сваіх бацькоў, не прызнае вартасці памяці аб іх, значыць, ён не любіць іх. Калі ж чалавек не любіць старыя вуліцы, нават даволі старыя і няўтульныя, – значыць, у яго няма павагі і любові да свайго горада. Калі чалавек раўнадушны і абыякавы да помнікаў гісторыі сваёй радзімы, – ён, як правіла, раўнадушны і да сваёй краіны.

Роля *малой радзімы* ў станаўленні творчасці адзначаецца ў біяграфіях амаль усіх беларускіх пісьменнікаў, што змешчаны ў кнізе “*Вытокі песні*” (Мінск, 1973). Землякі, радня, прырода родных мясцін, іх назвы, гістарычныя падзеі, мясцовы фальклор вызначылі іх творчы лёс. “*Пра Радзіму, як і пра маці, можна раскаваць бясконца,*” – гэтымі мудрымі словамі пачынаў сваю біяграфію “*Бяру свой род*” пісьменнік Уладзімір Паўлаў. “*Калі я бачу партрэт Францішка Багушэвіча ці чую гэта імя, побач устае вобраз бацькі. І наадварот. У абодвух былі такія самыя вусы, абодва хударлявыя, энергічныя і, здаецца, нястомныя, абодва дарагія мне. Адзін – родны бацька, другі – той, хто, як ніхто да яго, сказаў свету пра Беларусь і беларусаў, каго ў савецкім друку не раз называлі бацькам*”, –

пісаў у сваёй біяграфіі “*Радкі з успамінаў і сустрэч*” пісьменнік і вучоны-лінгвіст Фёдар Янкоўскі.

На жаль, сярод беларусаў ёсць і такія, хто хутка забывае пра сваю малую і вялікую радзіму, бацькоў, выракаецца роднай мовы, скажае сваё прозвішча, імя. Пра гэта пераканальна пісаў Генадзь Бураўкін: “*Ну што, Беларусь, у цябе за сыны ? – / Хто быў паітаром, / Плугаром / Ці падпаскам, / Як толькі праб’еца хоць трохі ў чыны, / Забыць цябе лічыць сваім абавязкам...*” Можам назіраць і адваротнае. Некаторыя з нашых землякоў, якія ў выніку самых розных абставін пакінулі родны кут, малую радзіму, воляй лёсу сталі гонарам іншых краін. У артыкуле М. Шчэрбін “*Традыцыі выхавання патрыятызму і грамадзянскасці ў спадчыне Францыска Скарыны*” пераканальна паказана выключная роля лёсаў і ўчынкаў выдатных асоб і асабліва асветніка, першадрукара ў выхаванні “*людзей паспалітых*”. Аналіз прац, выхаваўчай дзейнасці такіх асоб, як пераконвае гэта даследчыца, дае падставы вылучыць асаблівую хрысціянскую скіраванасць грамадзянска-патрыятычных поглядаў на станаўленне асобы..., яшчэ Ф. Скарына звяртаў увагу на неабходнасць фарміравання нацыянальных пачуццяў, развіццё прыхільнасці да свайго народу і краіны, як важных умоў удаканалення грамадзяніна. Абазначаныя ў працах асветніка погляды і грамадзянска-патрыятычныя ідэі агульнага добра, адзінства, служэння свайму народу былі ў наступныя гады падтрыманы як суайчыннікамі, так і нашчадкамі асветніка, яны (погляды) не згубілі сваёй актуальнасці і ў наш час, бо для гэтага вялікага гуманіста, асветніка, як пераконвае таксама багаты вопыт яго паслядоўнікаў, служыць “*людзям паспалітым*” незалежна ад сацыяльнай і рэлігійна-канфесійнай прыналежнасці і ёсць сэнс жыцця сапраўднага чалавека-патрыёта [5, с. 75–77].

Такія асобы, як Францыск Скарына, не маючы магчымасці памнажаць інтэлектуальныя і іншыя набыткі свайго народа, унеслі значны ўнёсак у сусветную цывілізацыю – рускую, польскую, французскую культуру, навуку. Назавём толькі некаторыя імёны, якія вельмі яскрава і пераканальна гавораць за сябе: *Сімяон Полацкі, Казімір Семяновіч, Іван Фёдараў (Федаровіч), Міхаіл Глінка, Восіп Гашкевіч, Фёдар Дастаеўскі, Адам Міцкевіч, Эліза Ажэшка, Чэслаў Пяткевіч, Міхаіл Агінскі, Станіслаў Манюшка, Ігнат Дамейка, Тадэвуш Касцюшка, Якуб Наркевіч-Ёжа, Соф’я Кавалеўская, Валянціна Церашкова, Мікалай Прэжавальскі, Гіём Апалінэр, Герман Мінкоўскі, Барыс Кіт, Дзмітрый Шастаковіч, Леў Арцымовіч, Эдуард Пякарскі, Ян Чэрскі, Павел Сухой, Сямён Косберг, Іў Кусто, Шымон Перас і інш.* У гэтым перакліку выдатных асоб, чый лёс найперш цесна звязаны з Беларуссю, Палессем, імёны *Івана Паўлавіча Мележа, Івана Пятровіча Шамякіна, Івана Якаўлевіча Навуменкі* – народных пісьменнікаў Беларусі, ураджэнцаў Усходняга Палесся, творчасць якіх пераважна заснавана на падзеях, імёнах і лёсах землякоў, падзеях і рэаліях іх малой Радзімы. Намі падрыхтавана і апублікавана манаграфія “*Малая і вялікая радзіма ў анамастыконе пісьменнікаў*”, у якой даследуецца пераважна нацыянальна-культурная адметнасць іх стылю, усебакова разглядаюцца онімы і вобразныя асаблівасці паэтонімаў і іншых характаралагічных адзінак, частых і адметных у іх літаратурным анамастыконе [4].

Пра цыкл раманаў “*Палеская хроніка*” І. Мележа напісана даволі многа літаратурнаўцамі, лінгвістамі, этнографамі, краязнаўцамі. Устаноўлена, што пісьменнік умела паставіўся да апісання блізкіх і дарагіх для яго мясцін, айконімаў, уласных імёнаў, прозвішчаў землякоў. У творах І. Мележа, безумоўна, прысутнічае мастацкі вымысел, разам з тым, на старонках раманаў можна выявіць рэальныя і крыху змененыя, дзеля рэалізацыі мастацка-эстэтычных задач, падпраўленыя, але лёгка пазнавальныя для дасведчанага чытача тапанімічныя адзінкі. У ліку такіх даследчыкі творчасці І. Мележа называюць *Алешнікі (Алексічы), Вадовічы, Глінішчы, Загалле, Курані (Каранёўка), Міхалі (Міхалёў), Мокуць (Моклішчы), Туманы, Юравічы, Мазыр.*

У кнізе “Памяць. Калінкавіцкі раён” (с. 175) ёсць падрабязнае апісанне таго, адкуль з’явіліся Мележы на Палессі, пра што паведаміла сястра І. Мележа Тамара Аляхновіч: *“На працягу дзевяці гадоў, пачынаючы з 1890-га, валасным старшынёй у Юравічах быў Фёдар Мележ, дзед пісьменніка Івана Мележа. У сям’і захавалася паданне аб тым, што род пайшоў ад чэха Ігната Мелешака аднекуль з-пад Прагі. Нейкім чынам Мелешак служыў у рускім войску. Прышоў аднойчы з сябрам, юравіцкім хлопцам, на пабыўку ў в. Глінішчы – на радзіму ж далёка. І закахаўся тут у мясцовую дзяўчыну-прыгажуню Кацярыну. Прайшоў тэрмін службы ў войску, маладыя пабраліся. Было ў іх дзевяць дзяцей, сярод іх сын Фёдар. Прозвішча сваё на новай радзіме перайначыў – стаў Мележам”*. У сваёй біяграфіі І. Мележ пісаў: *“Я тут нарадзіўся, тут непаседлівым хлапчуком шныпарыў у балотных зарасніках, непраходных, як джунглі. Тут дакранаўся да загадкавага свету балот, ён уразіў мяе прывіднае дзіцячае ўяўленне. Зараснікі гэтыя, балоты, край гэты назаўсёды ўлюбілі мяне ў хараство прыроды, хараство жыцця”* [2, с. 309].

Такім чынам, падзеі, уражанні, факты, рэаліі з асабістага жыцця пісьменніка, атрымаўшы ўсебаковае асэнсаванне і адпаведную тэкставую інтэрпрэтацыю, знаходзяць мастацкае адлюстраванне і на старонках яго твораў, а онімы з яго твораў успрымаюцца як выразныя стылёва і семантычна маркіраваныя кампаненты, якія яднаюць агульную анамастычную прастору, удзельнічаюць у пабудове і развіцці літаратурнай кампазіцыі.

Творчасць пісьменніка І. Мележа цесна звязана з Мазыром, Мазырскім Палессем. Ён любіў і ніколі не забываў гэты непаўторны куток беларускай зямлі, неаднаразова з задавальненнем прыязджаў туды, будучы ўжо вядомым беларускім літаратарам. Павышаная ўвага да роднага кутка, зварот да гісторыі роднага краю, да бацькі і маці, да рэалій малой Радзімы, да родзічаў-землякоў – у гэтым найперш выяўляецца патрыятызм пісьменніка. Змест *патрыятызму* – як пісаў Алег Лойка, – *чалавекалюбны, высакародны, інтэлектуальны, прыгожы*. Ён не пачынаецца з супрацьпастаўлення свайго чужому, з узвышэння адной нацыі над другой, з палітыкі выраджэння, дэнацыяналізацыі, са знішчэння праз шыбеніцы і расстрэлы. Патрыятызм – ад слова *Pater* – бацька, *patria* – бацькаўшчына.

У нарысе “*Нашы вандроўкі*” сябра пісьменніка, паэт Мікола Аўрамчык, успамінаў: *“Кожны раз калі мы пад’язджалі да Калінкавіч, я заўважаў, як раптам святлее ягоны твар. І замест таго, каб з Калінкавічаў ехаць карацейшай дарогай, ён рабіў кругалю. Мінаў наваротку на Хойнікі, за якіх-небудзь шэсць кіламетраў ад яе пераязджаў мост праз раку і міма аўтастанцыі выяжджаў на плошчу Леніна ў Мазыры. На ёй, каля школы, у якой калісьці вучылася Вера Харужая, пакідаў машыну і вёў мяне да Прыпяці. Некалькі хвілін стаяў моўчкі, аглядаючы на супрацьлеглым беразе пясчаныя пляжы з кустамі лазы... Потым вёў мяне па Савецкай вуліцы, між старых двухпавярховых дамоў, першыя паверхі якіх – з цэглы, а другія – драўляныя, з прыгожай разьбой пад дахам і на вокнах. Заводзіў накрыты рынак і вадзіў паміж сталамі, заваленымі садавіной і гароднінай. Пасля ўзбіраліся на гару. Паказваючы рукою на Мазыр, які адсюль увесь відзён, як на далоні, з узгоркамі і ярамі, ён задаволена пытаўся: – Ну, як?!”* [3, с. 142]. Названы вельмі дарагія і незабыўныя для І. Мележа назвы.

У творах вядомых мастакоў можна лёгка пазнаць прыкметы іх малой радзімы. Так, Дз. Бугаеў на прыкладах з твораў класікаў пераканальна паказаў, як родны кут мастака слова, яго назвы, пейзажы, вобразы становяцца залатым запасам, які падтрымлівае эмацыйную сілу ўсёй іх творчасці. У прыватнасці, ён адзначаў, што такімі незабыўнымі ўражаннімі на ўсё жыццё для Янкі Купалы былі *Прудзішча, Селішча, Аконы*, для М. Гарэцкага – *Малая Багацькаўка* на Магілёўшчыне, а таксама куляшоўскія *Саматэвічы*, у слуцка-капыльскім рэгіёне чорнаўскія *Боркі* і *Цімкавічы*, мележаўскае Палессе з *Глінішчамі* і *Каранёўкай* пад пяром мастака стала *Куранямі*, чыгрынаўскі *Вялікі Бор* у яго раманах атрымаў назву *Верамейкі* і г.д.

Для творчасці, напрыклад, Я. Коласа найярчэйшым прыкладам таго, з якімі любасцю і замілаваннем услаўляецца родны кут, назвы родных мясцін, найперш з'яўляецца яго ўнікальная ў сусветнай літаратуры паэма “Новая зямля” з яе незабыўным запевам “*Мой родны кут, / Як ты мне мілы!*” А гідронім *Нёман* у яго творах паслядоўна выконвае не толькі ідэнтыфікуючую функцыю – называе адну з вялікіх рэк Беларусі, на берагах якой прайшлі дзіцячыя і юнацкія гады класіка нашай літаратуры, – гэта і назва-сімвал, неад’емная частка не толькі прыроднай, а і духоўнай рэальнасці роднага краю, Бацькаўшчыны. Пра гэта больш падрабязна гл. у нашай кнізе “Малая і вялікая радзіма ў анамастыконе пісьменнікаў” [4, с. 11–28]. Пра патрыятызм твораў Я. Коласа, іх пазнавальна-выхаваўчы патэнцыял сказаў выдатны паэт Пімен Панчанка: “*Кнігі Коласа / і калыскаю, і школай былі / і на новай зямлі / нас у сённяшні дзень прывялі. / Песні Коласа нас / навучылі Радзіму любіць, / Родны край бараніць*”.

У газеце “Звязда” (6.02.2021, с. 8) напярэдадні 100-гадовага юбілею І. Мележа былі прыведзены запамінальныя факты пра дарагія для пісьменніка ўспаміны землякоў і пра *Каранёўку* (у сапраўднасці *Курані*), *Алексічы* → *Алешнікі*, *Глінішча* → *Глінішчы*, *Міканораву грэблю*, *Хойнікі* і інш. Вось як успамінаюць землякі і сябры класіка пра тыя часы, мясціны і персанажы твораў. Мікола Мятліцкі: «Я бываў не раз у Каранёўцы, той вёсачцы за Глінішчамі, якая стала ў Мележа Куранямі, і бачыў на свае вочы: як геаграфічна дакладна ўвайшла яна ў “Палескую хроніку”. Там ёсць і тая ж дарога на сенажаць, і тыя ж грушы на былых загуменнях, і тое ж поле каля цагельні. Дый тое ж не меней гразкае ў разводдзе і дажджы ўзбалоце, дзе куранёўцы будавалі грэблю ў бок Алешнікаў → Алексіч. Ды і прозвішчы ў Каранёўцы тыя ж, раманныя – *Глушакі, Зайчыкі, Дзятлы*».

У мазырскай абласной газеце “*Большавік Палесся*” былі апублікаваны першыя мастацкія творы Івана Мележа, пераважна вершы, якія тагачасны камсамольскі работнік і пачатковец-літаратар дасылаў у рэдакцыю, не забываў ён наведваць і мясцовае літаратурнае аб’яднанне пры газеце, прыязджаючы на семінары і пасяджэнні з Хойнікаў. Дарэчы, у гэтай абласной газеце ў якасці карэспандэнта пачынаў свой шлях у вялікую літаратуру ў першыя пасляваенныя гады і *Іван Навуменка* – зямляк і сябра Івана Мележа, у будучым народны пісьменнік. У пасляваенныя гады ў абласным Мазыры І. Мележ неаднаразова наведваў свайго школьнага сябра, *Пятра Чарняка*, які пэўны час працаваў сакратаром Мазырскага райкама партыі. У Мазыры ёсць вуліца *Івана Мележа*, яго імя носіць *Мазырскі драматычны тэатр*, які неаднаразова наведваў пісьменнік. Пры яго ўдзеі і цесных творчых кантактах з таленавітым рэжысёрам Міхаілам Коласам, “*самародкам з лельчыцкіх загонаў*”, паэтэскай Галінай Дашкевіч (Клімовіч), іншымі здольнымі і вельмі самабытнымі артыстамі, як сведчаць успаміны гэтых творчых асоб, былі ажыццёўлены на мазырскай сцэне выдатныя пастаноўкі драматычных твораў з рэпертуару Янкі Купалы, Кандрата Крапівы, Андрэя Макаёнка, Георгія Марчука і, безумоўна, Івана Мележа. Між іншым, П. Чарняк ва ўспамінах адзначаў, што пісаць вершы І. Мележ пачынаў яшчэ раней у *Алексіцкай* сямігодцы, а потым друкаваўся ў Хойніцкай раённай газеце “*Ленінскі сцяг*”. Успамінаў, што Іван, будучы скалечаным на вайне і жывучы ў Бугуруслане, шукаў праз ліставанне ўсюды параскіданых вайной беларусаў-землякоў і знаходзіў многіх, у тым ліку і такіх, якія сталі яго літаратурнымі персанажамі – прататыпамі яго “Палескай хронікі”, напрыклад, першых сваіх настаўнікаў – *Параскеву Андрэеўну і Паліну Іванаўну*. Пра гэта больш падрабязна пісаў Дз. Бугаёў у артыкуле “Ад апавядання да рамана: станаўленне творчай індывідуальнасці Івана Мележа”, адзначаючы, што пісьменнік з прыемнасцю ўспамінаў сваю глінішчанскую настаўніцу *Праскоўю Андрэеўну Даішко*, якая засведчана ў рамане “Подых навальніцы” пад сваім уласным іменем нават з дакументальнай дакладнасцю... Барыс Сачанка, зямляк класіка, ганарыўся зямляцтвам і неаднаразова ў сваіх успамінах удакладняў некаторыя важныя факты пра творчасць і жыццёвыя падрабязнасці Івана Мележа. Напрыклад, раман “Мінскі напрамак”

упершыню пачаў друкавацца ў мазырскай абласной газеце “Большавік Палесся”: “Трапілася на вочы падшыўка мазырскай абласной газеты, у якой з нумара ў нумар друкаваліся з працягам урыўкі з вялікага твора Івана Мележа, і я чытаў тэа ўрыўкі не адрываючыся...” Назву *Глінішчы* – родную вёску пісьменніка – Барыс Сачанка паслядоўна пісаў у такім варыянце, а не *Глінішча*, як можна прачытаць у некаторых іншых аўтараў: “Глінішчы – мы гэта ведалі – былі за балотам, непадалёку ад Вялікага Бору”...

Добрым словам пісьменнік згадвае і хойніцкага настаўніка *Міхаіла Іванавіча Пакроўскага*, які ўмела тлумачыў вучням узоры беларускай, рускай і сусветнай літаратуры. Ён першы падтрымаў паэтычныя пачаткі Івана Мележа, што друкаваліся ў хойніцкай раённай газеце “Чырвоная змена” і ў абласной “Большавік Палесся”. “Я пісаў пра яе з хваляваннем і любоўю. Я апісаў тую школу, у якой працавала *Праскоўя Андрэеўна*, а я вучыўся, апісаў беражліва, дакладна, так мне дорагі былі кожная падрабязнасць абстаноўкі, у якой працавала любімая настаўніца... Увесь вобраз яе для мяне азораны ўспамінамі пра цудоўную пару дзяцінства. Тэа старонкі, на якіх жыве гэты вобраз, у маім уяўленні як бы свеціцца, выпраменьваюць воблік тых далёкіх дзён” (Польмя. – 1975. – № 1. – С. 196).

Пра іншых персанажаў у творах Івана Мележа. *Нічыпар Ануфрыевіч Бельскі* – прататып старшыні валыканкама ў раманах “Палескай хронікі”. Асобныя рысы гэтага паважанага І. Мележам чалавека прасочваюцца ў вобразе *Сцяпана Іванавіча* з апавядання “*Дадому*”. Пісьменнік пісаў: “Ён для мяне – гэта дзяцінства і юнацтва, тое дарагое, чым выкліканы абодва раманы «*Людзі на балоце*» і «*Подых навальніцы*»”.

З цеплынёй у пасляваенны перыяд Іван Мележ у прыватных размовах успамінаў свайго хойніцкага настаўніка і паэта *Тодара Курбацкага*, хаця пра ваенны лёс свайго выкладчыка народны пісьменнік нічога не ведаў. Пра гэта паведамляў літаратуразнаўца і пісьменнік *Алесь Бельскі*, які знайшоў невядомы дагэтуль вершы настаўніка з Хойнікаў, што былі апублікаваны ў мазырскай абласной газеце “Большавік Палесся” і “Чырвонай змене” (Роднае слова, 2008. – № 11. – С. 34).

Дарэчы, уласная ваенная біяграфія франтавіка Івана Мележа па-мастацку прасочваецца ў асобных дэталях на вобразе-прататыпе *Аляксея Лагуновіча* ў рамана “*Мінскі напрамак*”, дзе ў дэталях паказаны шлях адступлення нашых воінаў ад Брэста да данскіх стэпаў, удзел у баях пад Сталінградам і на Курскай дузе, а ў франтавіка І. Мележа 1941 год і цяжкія кіламетры на ўсход з-пад Карпат праз усю Украіну, пад Растоў, дзе ён быў цяжка пранены і на доўгія месяцы апынуўся ў армейскіх шпіталях.

Сяргей Грахоўскі пісаў: “Цяпер ёсць вуліцы і школы яго імя, плыве па беларускіх рэках параход “*Іван Мележ*”, а вось прагал у літаратуры, у нашай памяці і ў нашых сэрцах нічым не запоўніш. Ніхто не піша так, як мог напісаць толькі ён, ніхто не скажа таго, што мог сказаць *Іван Паўлавіч*” [3, с. 105]. Ніл Гілевіч у гэтай сувязі падкрэслена адзначаў: “*Мележ быў у найбольшай ступені, чым хто іншы з нашых сучасных празаікаў, беларускі пісьменнік, беларускі ва ўсім, што ім напісана*” [3, с. 206]. Сваім жыццём, усёй сваёй творчасцю вельмі пераканальна адказаў на гэта пытанне народны пісьменнік Беларусі *Іван Паўлавіч Мележ*. Гэтыя словы як найлепш адпавядалі галоўнай патрыятычнай задачы на 2018 год, пастаўленай урадам Рэспублікі Беларусь, якой мы кіраваліся, адказаўшы на пытанне: Якая роля малой радзімы ў жыцці кожнага з нас? Прафесар *І. В. Катляроў* адзначаў, што ідэалогія беларускай дзяржавы – гэта ідэалогія гонару за сваю радзіму. Унікальнасць патрыятызму заключаецца ў тым, што ён з’яўляецца паказчыкам высокай грамадзянскасці, знітанасці з лёсам сваёй краіны, імкненнем накіраваць усе справы на карысць Айчыны і народа. На жаль, як піша гэты вучоны, у апошнія часы слова “патрыёт” па самых розных прычынах стала ледзь не лаянкавым... Высокія духоўныя ідэалы падмяняюцца цынзізмам і раўнадушшам, эгаізмам і індывідуалізмам, агрэсіўнасцю і непаважлівым стаўленнем да людзей і дзяржавы. Знявага

да мінулага выклікае цынiзм і бездухоўнасць. Нігілізм і адсутнасць веры ў будучае (Польмя. – 2009. – № 7. – С. 132–135).

Пiмен Панчанка ў нарысе “Сын Палесся” вельмі высока, узнёсла, з захапленнем напісаў пра радзiму пiсьменніка, яе прыроднае багацце, пра яго самага як знакамітага пiсьменніка з *Глiнiшчаў*, што ў Хойнiцкiм раёне. З Іванам Мележам яго аб’ядноўвалі даўнія сяброўскія адносіны не толькі па сумеснай працы, а і асабістая павага за ўнікальны талент, адметную палескую дабрыню і мудрасць. Пасля паездкі на верталёце напярэдадні залатога юбілею ў 1971 г. на радзiму Івана Мележа (разам з П. Машэравым, Ц. Кісялёвым, М. Танкам, А. Макаёнкам, І. Шамякіным) паэт напісаў наступныя класiчныя радкі, азаглавіўшы іх ёмкай перыфразай “Зямля бацькоў”, у якіх кожны беларус праз дакладна вывераныя мастацкія метафары, параўнанні, алюзіі пазнае не толькі мележаўскае Палессе з твораў класіка, а і сваю малую радзiму: *А на Палессі ўсё нядробна: / Цяжкая спадчына вякоў, / Цяжкія рукі хлебарабаў, / Цяжкія сны палешукоў. / Якую трэба мець адважнасць / І сэрца сынава, каб так / Любіць палескі край туманны / І маці бедны аднарак / Пад навалнічны подых рэзкі / Я пад буслянкаю стаю / І ў ціхай вёсачцы палескай / Сябе малага пазнаю. / Зямля бацькоўская, святая, / Так, гэта мы. Увесь народ... / Мне ў сэрца бусел залятае / З трывожных прыпяцкіх балот.*

Агульначалавечае, нацыянальнае, рэгіянальнае, напрыклад, у раманах пра Палессе Івана Мележа прысутнічае на кожнай старонцы яго “Хронікі” у самым арганічным, высокім адзінстве. Як адзначаў Алесь Адамовіч, ён палемічна абвясціў у сваіх раманах абразлівы несправядлівай традыцыяй, погляд на палешука, як на істоту з нейкага гістарычнага запаведніка. На яе, гэтую істоту глядзяць спачувальна быццам, але ўсё ж зверху [3, с. 7]. Безумоўна, што любіць, не забываць, шанаваць, ганарыцца малой радзімай, г. зн. быць патрыётам. Важна, каб кожны з нас зрабіў нешта істотнае для сваёй малой і вялікай радзімы, памножыў матэрыяльныя і духоўныя набыткі сваіх землякоў. Некаторыя з названых онімаў з твораў класікаў, што вядомы ў народзе і мастацкай літаратуры, напрыклад, *Юравічы, Мазыр, Хойнікі, Глiнiшчы, Васілевічы*, рэальныя прозвішчы палешукоў – *Мележ, Шамякін, Навуменка, Клімук, Мазураў, Грамыка, Іван Колас, Міхась Дрынеўскі, Васіль Талаш (дзед Талаш), Пiмен Бумажкоў, Васіль Корж, Вера Харужая*, тапонімы і гiдронімы *Брэст, Мікалаеўшчына, Нёман, Прыпяць, Дняпро* і інш. утвараюць у носьбітаў мовы, чытачоў не толькі анамастычныя, але і вобразныя (мастацкія), а часам і энцыклапедычныя асацыяцыі.

Традыцыі Івана Мележа ў апісанні рэалій малой радзімы творча прадаўжалі і ўзбагачаюць іншыя пiсьменнікі, ураджэнцы Палесся, не толькі яго сучаснікі і сябры, І. Шамякін, І. Навуменка, А. Макаёнак, а і наступныя маладзейшыя, асабліва У. Ліпскі, У. Верамейчык, В. Казько, А. Бароўскі, А. Федарэнка, У. Лякін, В. Ярац, Г. Дашкевіч і інш.

Вывады

Такім чынам, анамастычная прастора мастацкага тэксту залежыць ад майстэрства пiсьменніка, асабліва ў выбары онімаў, ад яго ўмення па-мастацку творча адлюстроўваць і прадаўжаць тыповыя адметнасці рэгіёна, фальклору, улічваць вопыт папярэднікаў, а таксама традыцыі беларускай і сусветнай мастацкай літаратуры ў фарміраванні патрыятызму. Патрабавальны да сваёй творчасці пiсьменнік заўсёды ў пошуку мастацкіх сродкаў, асабліва ў выбары паэтонаімаў, пра што сведчаць вопыт і мастацка-выяўленчыя адметнасці іх творчасці. У апошнія гады апублікаваны мастацкія творы, успаміны, эсэ, краязнаўчыя працы, прысвечаныя канкрэтным асобам, мясцінам нашай радзімы, па-мастацку напісаныя з глыбокім веданнем і аналізам біяграфій і лёсаў некаторых асоб, у якіх засведчаны імёны, падзеі, якія, на жаль, па розных прычынах малавядомыя чытачам, асабліва моладзі. Удалым прыкладам у гэтым накірунку з’яўляюцца ўспаміны, мастацкія тэксты, нарысы І. Шамякіна, А. Лойкі, Дз. Бугаёва, М. Лужаніна, А. Карлюкевіча, А. Марціновіча, А. Бельскага, В. Рагойшы, М. Улашчыка, У. Гніламёдава, У. Калесніка

і інш. Аўтары з падкрэсленай павагай да некаторых забытых асоб і памятных мясцін праз умоўнасці мастацкага тэксту далучаюць чытача да жыццёвых лёсаў такіх людзей, да мінулага некаторых рэальных паселішчаў. У гэтых онімах акумуляецца мноства ідэй па ўшанаванні фрагментаў гераічнага і трагічнага малой радзімы пісьменнікаў і кожнага з нас.

Літаратура

1. Куляшоў, Ф. Иван Мележ. Літаратурная біяграфія / Ф. Куляшоў // Мінск : Маст. літ., 1968. – С. 74–180.
2. Мележ, І. Трохі загадак і думак / І. Мележ // Пяцьдзясят чатыры дарогі. – Мінск : Маст. літ., 1963. – С. 387–391.
3. Успаміны пра Івана Мележа [склад. Л. Я. Пятрова-Мележ]. – Мінск : Маст. літ., 1982. – 415 с.
4. Шур, В. В. Малая і вялікая радзіма ў аномастыконе пісьменнікаў / В. В. Шур, В. Р. Слівец. – Мазыр : МДПУ імя І. П. Шамякіна, 2019. – 171 с.
5. Шчэрбін, М. М. Традыцыі выхавання патрыятызму і грамадзянскасці ў спадчыне Францыска Скарыны / М. М. Шчэрбін // Святло скарынавых ідэй: да 90-годдзя з дня нараджэння У. В. Апічэнка : зб. навук. арт. / М-ва адукацыі РБ, УА “Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт ім. Ф. Скарыны”, Навукова-даследчы ін-т гісторыі і культуры ўсходнеславянскіх народаў пры ГДУ імя Ф. Скарыны. – Гомель, 2014. – С. 75–77.

References

1. Kuljashou, F. (1968). *Ivan Melezh. Litaraturnaja bijagrafija*. [Ivan Melezh. Literary biography]. Minsk: Mast. Lit. 74–180. (In Bel).
2. Melezh, I. (1963). Trohi zagadak i dumak. *Pjac'dzjasjat chatvry darogi*. [A few mysteries and thoughts. Fifty-four roads]. Minsk: Mast. lit. 387–391. (In Bel).
3. Uspaminy pra Ivana Melezha. (1982). [Memories of Ivan Melezh]. Minsk.: Mast. lit. (In Bel).
4. Shur, V. V. Slivec, V. R. (2019). Malaja i vjalikaja radzima u anamastykone pis'mennikau. [Small and large homeland in the onomasticon of writers]. Mazyr: MDPU imja I. P. Shamjakina. (In Bel).
5. Shchjerbin, M. M. (2014). Tradycyi vyhavannja patryjatyizmu i gramadzjanskasci u spadchynie Francyska Skaryny. *Svjatlo skarynavyh idzej*. [Traditions of education of patriotism and citizenship in the legacy of Frantsysk Skaryna. *Light of Skaryna's ideas*]. Gomel'. 75–77. (In Bel).